

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 32, efterår 2013
© Tidsskriftet og forfatterne, 2013

Israelitisk religion og tidlig jødedom

Domsopfattelser i gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom

Af stud. mag ved Religionsvidenskab
Amalie Marie Pedersen

Indhold

1. Indledning.....	3
2. Dom i gammeltestamentlig religion	3
2.1 Budbringerprofetisme og domsoraklet.....	3
2.2 Ontologisk glemsel	4
3. Dom i tidlig jødedom.....	6
3.1 Prædestination	6
3.2 Lysenes Fyrste og Urettens Ånd	6
4. Ligheder og forskelle i de to domsopfattelser	8
5. Konklusion.....	9
6. Litteraturliste.....	10

1. Indledning

I denne opgave vælger jeg at besvare spørgsmål 2, som lyder: ”Der ønskes en redegørelse for forskelle og ligheder mellem gammeltestamentlig og tidlig jødisk opfattelse af dom på grundlag af hhv. Amos 5 og Sekthåndbogen, kap. 4. Opgaven skal indeholde henvisninger til andre dele af pensum for Israelitisk religion og tidlig jødedom”.

Jeg vil lægge ud med en redegørelse for begrebet ’dom’ i forhold til gammeltestamentlig religion, hvor jeg her vil inddrage Amos 5¹ og Hoseas 2² efterfulgt af en redegørelse af samme begreb indenfor tidlig jødedom, hvor teksterne fra Sekthåndbogen kap. 3 og 4 inddrages. Dernæst vil jeg gennem en komparation finde ligheder og forskelle mellem de to religionstyper og deres opfattelse af ’dom’. Afslutningsvis vil jeg lave en konklusion.

2. Dom i gammeltestamentlig religion

Gammeltestamentlig religion³ er en frugtbarhedsreligion, som sikrer folkets overlevelse i denne æon⁴. Jahve beskæftiger sig udelukkende med, hvordan dette liv bliver, idet der ikke er en kommende æon. Der er ingen moralsk bedømmelse af mennesket, når det dør – der er ingen adskillelse mellem retfærdige og uretfærdige.

2.1 Budbringerprofetisme og domsoraklet

Amos 5 er et eksempel på, hvad begrebet dom og den klassiske budbringerprofetisme indebærer i GT-religion. Vi ser her, hvorledes dommen bliver viderebragt til israelitterne gennem profeten Amos⁵, som her fungerer som Jahves budbringer. Amos modtager på denne måde Jahves guddommelige ord (Jensen 2007, 82). ”Dette siger Herren” (Am 5,4) markerer, at det er Jahves ord, der er blevet videregivet til Amos – de ord som omhandler israelitternes dom.

Jahves advarsel fungerer som en socialkritik; folket har ikke levet i overensstemmelse med de sociale normer, som Jahve har givet dem. Dette tydeliggøres i følgende: ”For jeg kender jeres mange overtrædelser og jeres talrige synder. I forfølger de uskyldige og tager imod bestikkelse og afviser de fattige i porten” (Am 5,12). Jahve vil således bringe ulykke over de folk, der forfølger de uskyldige, og de der forsøger at

¹ DO 1998

² DO 1998

³ Som fremover vil forkortes ’GT-religion’

⁴ Det samme som ’tidsalder’.

⁵ Den ældste af ”skriftprofeterne” fra midten af 700-tallet f.Kr. (Jensen 2007, 249)

skabe en social ubalance, da dette er et brud på Jahves indretning af tilværelsen (Jensen 2007, 251). Hermed skabes et samfundsmæssigt kaos (Am 5,11).

Amos fortæller også om straffen for den tomme gudsyndelse. Dette indledes med en beskrivelse af Jahves Dag, som formentlig er det tidspunkt, hvor Jahve bringer orden tilbage i verden (Jensen 2007, 251). Her ønsker Jahve at vise sin magt; ”Den er, som når man flygter fra en løve og møder en bjørn; man slipper ind i huset, støtter hånden mod væggen og bliver bidt af en slange” (Am 5,19). Det er ikke muligt at undgå dommen. Den sociale kritik fører herefter videre til en kultkritik. Den tomme gudsyndelse ses også, da det nævnes, at ”Jeg hader og forkaster jeres fester, jeg bryder mig ikke om jeres festdage. Når I bringer mig jeres brændofre og afgrødeofre, tager jeg ikke imod dem, og måltidsfre af jeres fedekvæg vil jeg ikke se” (Am 5,21-22). Kulten er ikke det afgørende; den fungerer, hvor Jahves dyrkere tager hans moralske regler alvorligt. Guddommen kan og vil først tage imod den kultiske dyrkelse, når ret og retfærdig hersker blandt folket – og når folket lever efter Jahves bud. Man kan ikke være uretfærdig i det sociale og retfærdige i kulten, da det hænger sammen. Hvis dette ikke stemmer overens, vil guddommen i yderste konsekvens tage væk (Jensen 2011, lektion 7).

I denne tekst er der tale om et domsorakel, idet Amos forudsiger, at Jahve vil sende en ulykke, fordi folket har handlet imod hans vilje - Jahve er retfærdig, og han forlanger retfærdighed og troskab af sit folk. Amos forklarer tilhørerne, at Jahve er urokkeligt besluttet på at sende en ulykke, men at det er menneskene selv, der har provokeret eller tvunget Jahve til at handle (Jensen 2007, 263). Jahve afbryder således kontrakten med sit folk og overlader det til dets egen dystre skæbne, hvis folket ikke omvender sig og søger Jahve. Kun hvis de omvender sig, er der håb om tilgivelse, genoprettelse og velsignelse.

2.2 Ontologisk glemsel

Hoseas⁶ er et eksempel på ren religionskritik, og teksten er oplagt at vælge, da den også fortæller om dom. Forholdet mellem Jahve og Israel er et ægteskab, hvor kvinden er folket eller landet. Hun har brudt ægteskabet og vendt sig til elskere - altså andre guder, som i denne tekst er Ba'al⁷ (Hos 2,10). Kvinden og hendes horebørn, som er

⁶ Hoseas er den eneste skriftprofet, der stammer fra Nordriget (Jensen 2007, 252)

⁷ Som på hebræisk betyder herre, besidder og ægtemand (Jensen 2007, 253)

født i kvindens utugt med Ba'al, er et udtryk for kultisk dyrkelse af andre guder end Jahve.

Det centrale i denne tekst er, at agerbrugets overflod er givet af Jahve: "Hun ved ikke, at det var mig, der gav hende korn og vin og olie" (Hos 2,10). Det er ikke forkert at være optaget af den materielle overlevelse. Det er dog forkert, at israelitterne ikke har indset, at den sande frugtbarhedsgud er Jahve, og at folkets frugtbarhed skyldes Jahve. Hun tror, at hun har fået tingene af sin elsker, men hun har fået dem af sin mand (=Jahve). Hun har glemt, hvem der har givet hende tingene. Kvindens (=israeliternes) synd og konsekvenserne heraf skyldes hendes ontologiske glemsel⁸ (Jensen 2007, 255).

Man kan således sige, at Jahve går fra at være en frugtbarhedsgud til en ufrugtbarhedsgud – hvis han kan give folket nogle ting, kan han også tage det tilbage (Jensen 2011, lektion 7).

Der er tale om territorial teologi, hvor vi dyrker Jahve og ham alene, da det er hans land. Det er således en synd at dyrke guder, der ikke er relevante for de områder, de bor i, og derfor heller ikke nødvendigt at ofre til dem. I og med at pagten her er udformet som et ægteskab, hvor to parter kan træffe beslutninger, tydeliggøres det, at det er op til folket, om de ønsker at indgå i pagten eller ej. Hoseas' ærinde var at påtale folkets afgudsdyrkelse og troløshed imod Jahve. På samme måde som kvinden var utro, var Jahves folk troløs imod ham. Derfor måtte dommen ramme Israel. Hoseas går fra at været en ulykkesprofet til en lykkeprofet, idet der er en forsikring om en kommende lykketilstand – en negativ situation vendes altså til noget positivt (Jensen 2007, 246). Dommen i denne tekst handler ikke udelukkende om forbandelse, men også om den velsignelse Jahve ønsker at give sit folk af ren kærlighed (Deut 7,7-11)

Disse tekster er præget af en deuteronomistisk tankegang. Grundmodsætningen er israelitterne og de fremmede, hvor det er vigtigt at huske på, hvad Jahve har gjort for israelitterne i fortiden, hvad israelitterne gør i nutiden, og hvor normbruddet består i brud på sociale regler og unladelse af at dyrke Jahve. Vi hører i Am 5 om et ulykke-orakel, hvor dommen fører til straf og forbandelse; Jahve advarer mod en dom over social uret og tom gudsdyrkelse. I Hos 2 er der både ulykke- og lykkeorakel, som består i, at han vil give dem tørke, men at han samtidig vil tage dem ud i ørkenen igen og

⁸ Pga. den ontologiske glemsel laves en pagt, hvor Jahves ord skal lægges på hjerte, og dermed også hjerne (Jer 31,31-34).

påminde dem om, at de skal huske og dyrke Jahves, fordi han er israelitternes gud⁹ (Deut 6,14). Han har udvalgt dem.

3. Dom i tidlig jødedom

Da vi bevæger os fra gammeltestamentlig religion til tidlig jødedom, sker der samtidig en udvikling fra monolatri til monoteisme, hvor Gud¹⁰ er den eneste gud. Vi går således også fra en frugtbarhedsreligion til en frelsesreligion, hvor der loves udfrielse til et himmelsk efterliv, som findes i den kommende evige æon og opstår efter dommedag.

3.1 Prædestination

Vi hører i Sekthåndbogen kap. 3, at der er en fuldstændig prædestination, hvor ”intet kan ændres” (1QS 3,16). Dette gælder både indenfor historiens gang men også for individet. Gud ved alt, og fra ham stammer alt det, som er til og sker; han har skabt mennesket til at herske over verden.

Mennesket er opdelt i to slægter: sandhedens og urettens børn (1QS 3,19). Lysets Fyrste hersker over retfærdighedens og sandhedens børn, imens Mørkets Engel hersker over urettens børn. Mørkets Engel vil forføre retfærdighedens børn, selvom de er udvalgt til frelse, ”og alle ånderne af hans lod vil bringe lysets børn til at snuble” (1QS 3,24); selvom man er udvalgt til frelse, kan man stadig blive fristet. Det er her retfærdighedens børns opgave at bevise, at de er i stand til at stride imod fristelserne.

Vi beskæftiger os i denne tekst med ’free-will-defence’ (Schleicher 2011, lektion 3). Hvis mennesket skal have en fri vilje, skal der også være en ondskab, der er tilstrækkelig stærk nok til at friste og teste menneskets vilje – for at vi kan bevise, at vi fortjener det bedste (Cohen 2006, 88-92). Torahen fungerer således bl.a. som en lære om, hvorfor vi skal vælge det gode.

3.2 Lysenes Fyrste og Urettens Ånd

Som uddybning til ovenstående afsnit benyttes Sekthåndbogen kap. 4. Gud elsker Lysets Ånd og hader Mørkets Ånd (1QS 4,1). Lysenes Fyrste giver råd til Lysets børn, at de skal nå til en forståelse af, at man bør tilstræbe sig retfærdighed og ”at indgyde dets hjerte frygt for Guds forordninger” (1QS 4,2). Dyderne er ydmyghed, langmodighed, barmhjertighed, evig godhed, klogskab, indsigt og vældig visdom som udspringer af

⁹ Griber tilbage til ørkenvandringen, hvor der ikke var andre guder end Jahve.

¹⁰ Man må ikke længere udtale Guds navn, Jahve. Den eneste, der må udtale Guds navn, er ypperstepræsten på forsoningsdagen. Derfor bruger man i stedet ’Gud’.

tro på Guds gerninger og nåde. Det er vigtigt, at de viser nåde overfor andre af Lysets Børn og med en ren sjæl foragter urene afguder. Ved dommedag vil lysets børn blive helbredt, få fred, langt liv og frugtbarhed, der medfører et evigt livs velsignelser og glæder i den kommende evige æon (1QS 4,3-8).

Urettens Ånd forårsager ondskab, løgn, stolthed, hjertets hovmod, løgn, bedrag, hykleri, overmod, uren adfærd og tale og manglende forståelse i Mørkets Ånds tjeneste. Ved dommedag vil alle strafengle plage og tilintetgøre Mørkets Børn i en evighed, der kendetegnes ved rædsel, skændsel, sorg og ulykke indtil ondskaben er udryddet (1QS 4,9-13). Gud har bestemt af der skal være evigt fjendskab og strid mellem disse grupper, idet ”sandheden afskyr urettens gerninger, og uretten skyr alle sandhedens veje” (1QS 4,17).

Denne æon, hvor uretten og ondskaben eksisterer, er begrænset i tid som en del af Guds hemmelige plan om dommedag, hvor ondskaben forgår og udryddes - sandheden og det gode vil lutres. Opdelingen af de gode og de onde vil vare indtil dommedag (1QS 4,25). Gud kender alle menneskers gerninger og ”han har givet dem som andel til menneskene, for at de kan kende godt og ondt ” (1QS 4,26). Dette illustrerer, hvorledes Lysenes Fyrste leder Lysets børn, og hvad de bør styres af nemlig bl.a. retfærdighed, barmhjertighed og godhed. Dette vil resultere i, at børnene vil få et langt og evigt liv i den kommende æon. Urettens Ånd fortæller, at Mørkets børn er karakteriseret af ondskab, løgn og bedrag, hvilket ved dommedag vil forgå – og dermed er børnene også dømt til at forgå, når denne ondskab udryddes.

Der vil komme en dom over den jødiske befolkning. Ved dommedag vil retfærdigheden og det gode lutres, mens ondskaben vil blive udryddet – efter frelsen vil den evige æon komme. Guds retfærdighed vil sejre¹¹. Der er dog forskellige meninger om, hvem der opnår frelse, og hvordan de opnår den. Qumran-folket, der er en del af essæerne, anser resten af den jødiske befolkning som værende Mørkets børn, da de ikke har dem samme oplysning og viden som Qumran-folket har (1QS 5,1-7a). Der er altså tale om en esoterisk viden (Cohen 2006, 146). Folket er karakteriseret ved total prædestination og sjælens udødelighed (Pedersen 1994, 444), og de mener, at folket er opdelt i to slægter, hvoraf kun den ene overleve dommedag. Man skal i de to ovenstående tekster være opmærksom på, at der er tale om en sekt, og derfor er tekstens ideer ikke nødvendigvis gældende for resten af den jødiske befolkning.

¹¹Også kaldt teodicé.

4. Ligheder og forskelle i de to domsopfattelser

I GT-religion er døden et uundgåeligt vilkår for mennesket, idet den hører til dets tilværelse og det menneskelige liv. Muligheden for et liv efter døden hører til den senere udvikling, vi ser i fx tidlig jødedom. Det er derfor ikke modsætningen mellem liv og død, der er relevant, men modsætningen mellem det gode, lange liv med materiel rigdom og mange efterkommere og det onde, korte liv med en æreløs begravelse (Jensen 2007, 82). Det handler om dom, der fører til straf eller løn, forbandelse eller velsignelse i dette liv. I denne religion er det afgørende, at folket ikke bryder monolatri-reglen; israelitterne skal kun dyrke én gud, nemlig Jahve – om der findes andre guder er irrelevant (Jensen 2007, 30).

I tidlig jødedom møder vi ideen om et liv i den hinsides kommende og evige æon – det er derfor ikke ligesom i GT-religion kun vigtigt at have et godt liv i denne tidsalder men også den næste. Det er i denne æon, at ondskaben eksisterer, og det er derfor menneskets opgave at modstå fristelserne således, at det kan bevise sit værd. Ved dommedag vil ondskaben blive udryddet, og det vil således blive muligt for de gode at få evigt liv (Cohen 2006, 85;146). Vi kan altså se en udvikling fra, at der ikke fandtes et liv efter dommedag til, at man i tidlig jødedom kan få evigt liv i den kommende æon.

I og med at man i tidlig jødedom mener, at den næste tidsalder findes, opstår den individuelle teodicé-opfattelse og ideen om flere tidsaldre også; hvis vi ikke opnår retfærdighed i denne tidsalder, gør vi det muligvis i den næste. Udviklingen består i, at man i GT-religion har en kollektiv teodicé-opfattelse, hvor guds ånd belønner folket og ens bedrifter som helhed i denne eller den næste generation (Cohen 2006, 10). Man kan derfor også sige, at man i tidlig jødedom bevæger mod individualistisk tænkning fra kollektivistisk tænkning i GT-religion, hvor individet kræver retfærdighed for sig selv og ikke først den næste generation.

”God controls human affairs (or, at least, the affairs of the Israelites), rewarding the righteous and punishing the wicked” (Cohen 2006, 83). Det er således Gud, der i tidlig jødedom er den retfærdige, og den der straffer – ligesom i GT-religion. Man kan her se en kontinuitet mellem disse to religionstyper. Det er den samme skabergud, der straffer eller lønner israelitterne. Gud er ikke kun verdens skaber, men også skabelses-opretholder – og dermed en indgribende gud. Mennesket står stadig i et pagtforhold med Gud, han har udvalgt israelitterne af kærlighed, men også fordi de ønsker og har indviet i at høre under denne pagt. Hvis de ikke er i stand til at holde pagten, er de der-

for selv skyld i dommen (Deut 30,15-20) – derfor er det deres opgave at opretholde deres gudsforhold og undgå den evige pinsel ved dommedag.

5. Konklusion

Vi ser i denne opgave, hvorledes det er muligt at se ligheder og forskelle mellem GT-religion og tidlig jødisk opfattelse af dom.

Gennem redegørelsen for dom i GT-religion er det blevet tydeliggjort, at der er tale om kollektiv teodicé, og at Jahves velsignelse og straf rammer denne verden; velsignelse betegnes som et godt liv i denne verden, mens straffen medfører et elendigt liv. Det er vigtigt, at man både er retfærdig i det sociale og i kulten, for at Jahve er tilfreds. Normbruddet består i, at folket bryder de sociale regler, som Jahve har givet til dem og underlader at dyrke ham – de skal huske, at det er ham, der har givet dem landets frugtbarhed. Han ønsker samtidig det bedste for folket, da han har udvalgt det af kærlighed og har svoret at beskytte dem og deres forfædre.

Det er gennem redegørelsen for dom i tidlig jødedom muligt at se, at der er tale om individuel teodicé, idet dommen er individuel og finder sted ved dommedag. Alt afhængig af menneskets adfærd og dets gerninger overfor Gud i denne æon, vil mennesket enten blive frelst eller udryddet i den kommende æon. Ondskaben vil blive udryddet ved dommedag, således at det kun er de gode der lutres. Menneskets handling har derfor ikke konsekvenser i dette liv på samme måde som i GT-religion.

Afslutningsvis er det muligt at se kontinuiteten mellem GT-religion og tidlig jødedom; forestillingen om den samme skabergud, der af kærlighed har indgået en pagt med et udvalgt folk. Derfor vil et pagtbrud medføre dom – dom fører altså til straf eller løn, forbandelse eller velsignelse enten i dette liv eller det næste alt efter, hvilken religionstype man beskæftiger sig med.

6. Litteraturliste

Bibelen

1998 *Bibelen*, Det Danske Bibelselskab, København

Cohen, Shaye J. D.

2006 *From the Maccabees to the Mishnah*, 2nd ed., Westminster John Knox Press, Louisville

Ejrnæs, Holst, Müller (red.)

2003 ”Sekthåndbogen”, i *Dødshavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*
– 2. Reviderede udgave, Anis, Frederiksberg.

Jensen, Hans Jørgen Lundager

2007 *Gammeltestamentlig religion – en indføring*, Anis, Frederiksberg

2010 “P og D teologi 30-08-2010”,

<http://aula.au.dk/main/document/document.php?action=download&id=%2Fisraelitisk+religion%2FEkstra+materiale+til+israelitisk+religion%2FP+og+D+teologi+30-08-2010.pdf> (set 14.12.2011)

2011 Lektion 7, 25.10.11

Pedersen, Sigfred (red.)

1994 ”Josefus”, *Antiquitates, Den nytestamentlige tids historie*, Aarhus Universitetsforlag, Århus, 444-446

Schleicher, Marianne

2011 Lektion 3, 15.11.11

Strange, John

2007 *Bibelatlas*, Det Danske Bibelselskab, København